

A.Smith ve Klasik Okul, K.Marx ve Marksist Sosyalizm, J.M.Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler

A.Smith and the Classical School, K.Marx and the Marxist Socialism, J.M.Keynes and the Keynesian Revolution and the Subsequent Developments

Assoc. Prof. Dr. Ayşen Hiç Gencer (Istanbul Aydın University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Özlen Hiç Birol (Istanbul University, Turkey)

Abstract

Adam Smith is known as the founder of economics as a social science and also of economic liberalism (or termed as capitalism after Karl Marx) based on principles of non-intervention and non-protection by the governments to perfectly competitive markets. Over time, economic theory and resulting economic regime evolved: Interventions to improve the welfare of workers; infant-industry argument for limited trade protection; and most importantly, following the 1929 Great Depression, John Maynard Keynes and his macroeconomic system giving rise to less-than-full- employment equilibrium, hence the need for macro-economic level state interventions by means of monetary and fiscal policies. Evidently, liberal economic regime was modified but remained in essence; hence, it proved to be flexible and resilient. On the other hand, Marxist socialism, the doctrinaire challenge to capitalism, had virtually collapsed in the 1990's. The move of even the developing countries towards outward orientation and market economy at the national level is in line with Adam Smith's views; so is the establishment of the European Union and the like at the regional level, as well as the more recent move towards globalisation.

1 Adam Smith: Klasik Okul ve Liberal Ekonomik Rejim

A.Smith, 1776 yılında yayınlanan **Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Sebeplerini Araştırmak** (tercümesi için: Derin, 1948) adlı kitabı ile iktisadın bir sosyal bilim olarak kabul edilmesinin herkesçe kabul edilen öncüsü ve aynı zamanda “ekonomik liberalizm (*economic liberalism*)”in ya da daha sonraları Karl Marx tarafından ortaya çıkarılacak olan “sosyalizm (*socialism*)”in karşıt deyimile “kapitalizm (*capitalism*)”in kurucusu olarak anılır.

A.Smith'in, aralarında David Ricardo, Nassau William Senior, John Stuart Mill ile başlayıp, Alfred Marshall (1890, **İktisadın İlkeleri**) ile biten belli başlı isimlerin de bulunduğu bir gurup iktisatçıdan oluşan takipçileri, “Klasik Okul (*Classical School*)” ya da çıkış yerlerine atıfta bulunularak “Manchester Ekolü” olarak adlandırılır. Oluşturdukları makro-ekonomik sistem de “Klasik Sistem” olarak anılmaktadır. (Klasik Okulun tarihi ile ilgili daha detaylı bilgi için: Schumpeter, 1954 ve 1996; Roll, 1992; Klasik Makro-ekonomik Sistemin teknik detayları için: Hiç, 1994a; Paya, 1997; Ackley, 1961; Branson, 1989; Froyen, 1990)

D.Ricardo, “Malthus'çu nüfus artışı” kuralını (Thomas Robert Malthus, 1798, **Nüfus Artışı Hakkında Araştırma**) benimsemiş ve iktisadi büyümenin eninde sonunda duracağı, ancak bu noktaya daima tam istihdam dengesinde varılacağını gösteren bir ekonomik model ortaya atmıştır. Bu model, A.Smith'in görüşleriyle de uyumaktadır.

A.Marshall, “esneklikler” kavramını ortaya atmış ve “kısmi yöntem analizi” kullanmıştır. Buna karşın, Leon Walras (1874, **Saf Ekonominin Bileşenleri ve Sosyal Zenginlik Teorisi**), A.Smith ve Klasik Okulu takip ederek, ekonominin tam istihdam dengesine kendiliğinden otomatik olarak ulaşacağını kanıtlamak için “genel denge yaklaşımı” kullanmıştır.

A.Smith'in, önerilen ekonomik rejimle ilgili, Klasik Okulun diğer üyeleri tarafından da benimsenmiş olan, başlıca görüş ve çıkarımları şu şekilde özetlenmektedir: İlk olarak, işgücü ya da emek piyasası dahil ekonominin tüm piyasa ve sektörlerinde tam rekabet ortamı sağlandığı takdirde tam istihdam dengesine kendiliğinden otomatik olarak ulaşılabilecektir. Dolayısıyla, devletin ya da işçi sendikalarının müdahalesi olmadan piyasada oluşan ücret oranları tam istihdam sağladığı için, bu denge, çalışanların refah seviyesini de maksimuma çıkaracaktır. Böylece, devletin fiyatlara ve ücretlere karışması ve genel anlamda, yatırımları ve ekonomik kararları sorgulaması gibi müdahalelere gerek kalmayacaktır.

A.Smith bu durumu “görünmez el (*invisible hand*)” olarak tanımlamış ve tam rekabete dayanan ekonomilerde kendi çıkarları peşinde koşan tüm bireylerin, sonuçta toplumun tamamı için maksimum refahı sağlayacak olan dengeyi otomatik olarak yaratacağını vurgulamıştır. Klasik Okulun Fransa'daki savunucusu olan J.B.Say, (1903, **Politik Ekonomi Tezi**) bu prensipten “piyasalar kanunu (*law of the markets*)” adıyla bahsetmiştir.

İkinci olarak, A.Smith ortaya attığı “mutlak üstünlük (*absolute advantage*)” prensibine dayalı olarak ülkelerin uzmanlaşmaya gitmesi sonucu gönüllü olarak gerçekleştirilen uluslararası ticaretin her iki taraf için de ekonomik

refaha ve iktisadi büyüme oranlarında artışa yol açması açısından “serbest uluslararası ticaret” ilkesini de savunmuştur. Demek ki, verimsiz çalışan yurt-içi sanayileri “koruma”ya gerek yoktur. Ticaretin tamamen serbest bırakılması konusu, kısa bir süre sonra D.Ricardo tarafından “karşılaştırmalı üstünlük (*comparative advantage*)” prensibine dayandırılarak genelleştirilmiştir (1817, **Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin İlkeleri**).

Böylece, A.Smith'i izleyerek, tam rekabet şartları altında çalışan piyasaların kendiliğinden otomatik olarak tam istihdama ve dış ticaret dengesine ulaşacağı varsayımına dayanarak güçlü bir “müdahalesizlik (*non-interventionism*)” ve “korumasızlık (*non-protectionism*)” savı oluşturulmuştur.

A.Smith'in **Ulusların Zenginliği** eserinin ortaya çıktığı 1776 yılının özel bir anlamı vardır: Bu tarih, yeni yeni ortaya çıkmakta olan girişimcilerin ya da sanayicilerin, her devletin, kendi çıkarlarını korumak adına, diğer devletlerin menfaatlerini yok sayarak yürürlüğe koyduğu yaygın müdahaleler ve korumalardan çok şikayetçi oldukları bir zamana denk gelmektedir. Sonuç, uluslararası ticaret ve girişimcilerin verdiği kararlar önündeki ciddi engeller yüzünden ticareti, uzmanlaşmayı ve iktisadi büyümeyi en üst seviyeye çıkartma konusunda her açıdan başarısızdı. A.Smith tarafından “Merkantilizm (*Mercantilism*)” olarak adlandırılan bu rejim, 15.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar uygulanmıştı. Merkantilizmin en önde gelen uygulayıcıları ve yazarları Jean Baptiste Colbert (1619-1683) ve Josiah Child (1630-1699) olarak bilinir. A.Smith'ten önce ise, bu rejime muhalif olan “Fizyokratlar (*Physiocrats*)” iktisadi meselelerin bilimsel açıklamasıyla ilgili derli-toplu bir analiz ortaya koyamadıkları için, “*laissez-faire* (bırakınız yapsınlar), *laissez-passe* (bırakınız geçsinler)” görüşü yeterince benimsenememişti (Schumpeter, 1954 ve 1996). (Merkantilizm ve Fizyokrasi akımları ile ilgili daha detaylı bilgi için: Acar, 2007)

Merkantilistlerin düşünceleri kısaca şu şekildedir: Tüm devletler, ihracatları ile ithalatları arasındaki fark olan ticari fazlaları sayesinde Merkez Bankalarının kasalarına giren altınların miktarı anlamına gelen altın para standardı uygulaması çerçevesinde, kendi zenginliklerini maksimuma çıkartmak peşindedir. Bu sebeple, her devlet ekonomiye çeşitli müdahalelerde bulunarak, ihraç edilebilir ürünlerinin üretimini arttırmaya ve ihracatı teşvik etmeye, ancak aynı zamanda çeşitli koruma tedbirleri aracılığıyla ithalatı kısıtlamaya çalışır. Sonuçta bu müdahalecilik ve korumacılık ilkesi, uygulamada, bir yandan ülke içindeki girişimcilerin ve sanayicilerin kâr arayış hareketlerini boğarken, öte yandan korumacılık uygulayan devletlerin kendileri de dahil olmak üzere, tüm ülkeler arasında ticaretin gelişmesini sınırlayarak ülkelerin gelir artışlarını ve iktisadi büyümelerini de olumsuz etkiler.

Merkantilistlerin bu yaklaşımı uluslararası siyaset alanında da “kolonileşme (*colonialism*)”yi ya da “emperyalizm (*imperialism*)”i desteklemiştir. Tüm büyük Avrupa ülkeleri, onlardan sürekli ucuz hammadde elde etmek ve onlara pahalı işlenmiş mamüller satmak amacı ile az gelişmiş ülkeleri kendi kolonileri haline getirme çabasına girmişlerdir.

Öte yandan, son çeyreğinde **Ulusların Zenginliği** kitabının yazıldığı 18.yüzyılda, teknoloji ve endüstride büyük bir ilerleme, Arnold Toynbee'nin deyişi ile “Sanayi Devrimi (*Industrial Revolution*)” hüküm sürmekteydi. Buhar makinesi bu yüzyılda icat edilmiş, elektrik kullanımı geliştirilmiş; bu sayede buharlı gemiler kullanılmaya başlanmış, demiryolları kurulmuş ve özellikle tekstil ürünleri makineler tarafından üretilmeye başlanmıştır. Tüm bunlar sanayici ve girişimcilerin sayısını artırırken, hepsi de devletin piyasalara gereğinden fazla müdahale etmesinden yılmıştı. Müdahalesiz ve korumasız sanayi gelişme ve ekonomik rejim çağrısında öncülük yapan ülke İngiltere'ydii. Bu iktisadi gelişmelerin yanında, bu yüzyılın sonlarına doğru (1789-1799) politik düzeyde “demokrasi (*democracy*)”yi hayata geçiren “Fransız devrimi (*French Revolution*)” gerçekleşmişti. Esasen, demokrasi olgusu bundan çok az bir süre önce ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve İngiltere'de ortaya çıkmış, daha sonra diğer bellibaşlı Avrupa ülkelerine yayılmıştı.

Kapitalizm ya da liberal ekonomik rejim, “otoriter (*authoritarian*)” değil, “demokratik” bir politik rejim çerçevesinde en başarılı şekilde uygulanmaktadır. Bunu sebebi basittir: Hükümet yetkilileri, gerçek bir demokratik rejim çerçevesinde, devlet kurumları ve belediyeler ile iş yapmak zorunda olan girişimciler ve yükleniciler arasında ayrımcılık yapmaz ve yapamazlar; aynı şekilde rüşvet de kabul edilemez. Otoriter veya “yarı-demokratik (*semi-democratic*)” rejimlerde ise, ayrımcılık, rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma yaygındır; seçilen politikacılar aslında seçilmenin sunduğu olanaklardan yararlanmak için siyasete atılmışlardır.

Şüphesiz ki, A.Smith'ten günümüze ekonomik ve politik hadiseler zaman içinde değişmiş, ekonomik rejim ve ekonomik politikaların uygulanmasıyla birlikte, iktisat teorisi de ilerleme kaydetmiştir. (Bu meselelere ve iktisat teorisindeki gelişmelere aşağıda kısaca değinilecektir.) Bu gelişmelerin sonucu olarak, günümüzde tercih edilen terminoloji “kapitalizm” ya da “liberal ekonomik rejim” değil, kulağa daha az doktriner gelen “piyasa ekonomisi (*market economy*)”dir. Bu piyasa ekonomisi terimi, serbest piyasaların ve özel teşebbüsün daima ekonomik rejimin temel dayanağı olduğu, ancak istikrarlı bir iktisadi büyüme ve daha az adaletsiz bir gelir ve refah dağılımı elde etmek için asgari seviyede devlet müdahalesi ve makul seviyede devlet yatırımlarına da yer verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, uluslararası ticaret alanında asgari seviyede devlet korumasına yer verilmesi gerekmektedir. Esasen, bu “karışım (*mix*)” dolayısıyla, Fransa gibi diğer gelişmiş ülkelere nazaran çok daha liberal bir ekonomik rejim uygulayan ABD bile, mesela Paul Anthony Samuelson'ın standart ders kitaplarında da bulunabileceği üzere, “karma ekonomik rejim (*mixed economic regime*)” uyguluyor

sayılabilir. Bununla beraber, burada belirtilen karma ekonomik rejim terimi, Türkiye'de 1961 yılında planlı ekonomik kalkınma ile birlikte uygulanan “karma ekonomi rejimi” ile hiçbir şekilde karıştırılmamalıdır (Hiç, 1979a). Dolayısıyla, tercih edilen genel terimin günümüzde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve diğerleri tarafından da kullanıldığı şekliyle “piyasa ekonomisi” olarak kalması en iyisi olacaktır.

Burada altı çizilmek istenen nokta, zaman içindeki dönüşüm, değişim ve gelişmelere rağmen, A.Smith'in iktisadi prensiplerinin günümüzde bile hala özünü korumasıdır. Başka bir deyişle, kapitalist sistem ya da liberal ekonomik rejim ya da günümüzdeki haliyle piyasa ekonomisi, zaman içinde kayda değer derecede dayanıklı ve gelişmeye açık ya da esnek olarak kalmışken, karşıt ekonomik rejim olan Marksist sosyalizm çökmüştür. Rusya, her ikisini uygulama hususunda pek çok hata yapsa da, yakın bir zamanda piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçmiştir. Öte yandan Çin, 1980'lerin ortalarından itibaren iktisadi meselelere karşı pragmatik bir yaklaşım seçerek, Marksizm'in temel şartı olan devletin toprak ve sermaye üzerindeki mülkiyet hakkından zaman içinde vazgeçmiş, özel teşebbüsü ve özel yatırımı ve aynı zamanda gelişmiş ülkelerden gelen doğrudan özel yatırım akışını (*DPI: direct private investments*) desteklemeye yönelmiştir. Bu sebeple, her ne kadar politik diktatörlüğü dolayısıyla “sosyalist” kavramını koruması anlaşılabilir bir durum olsa da, günümüz Çin ekonomisi “karma ekonomi (*mixed economy*)” olarak nitelendirilmelidir (Hiç, 2001; Brown, 2009).

2 Liberal Ekonomik Rejim Uygulamalarında Klasik Okulu İzleyen Başlıca Gelişmeler

Şüphesiz ki, A.Smith'ten beri, teknoloji ve ekonomik gelişmeler ilerledikçe, iktisat teorisi ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomik rejime bakış açısı da değişmiştir. Buradaki çarpıcı nokta, bu köklü değişimlere rağmen, liberal ekonomik rejimin özünün aynı kalmış, ancak modifiye edilmiş olması ve yukarıda da belirtildiği gibi, günümüzde piyasa ekonomisi olarak adlandırılmasıdır. Bu bölümde, bu değişimler, detaylı analiz yapılmadan ana hatları ile incelenecektir.

2.1 Çalışanların Refahını Arttırmak Üzere Yapılan Sosyal Politika Müdahaleleri

Liberal ekonomik rejim uygulanmaya başladıktan ve sanayileşmede ilk büyük atılımlar gerçekleştikten hemen sonra ortaya çıkan ilk acil ve ciddi sorun, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, yetersiz işyeri koşulları ve sosyal güvenceden yoksunluk dolayısıyla çalışanların refah seviyesinin çok aşağılarda olmasıydı. Bu sebeple, hem kurulan işçi sendikalarının, hem de demokratik rejimle yönetilenler de dahil olmak üzere hükümetlerin çabasıyla, asgari ücret, çalışma saat ve günlerinde sınırlama, işyeri koşullarının iyileştirilmesi, sosyal güvenliğin sağlanması ve yaygınlaştırılması gibi amaçlarla işçi sendikaları, grev ve lokavtlar ile ilgili kanunlar ve daha sonra da sağlık ve işsizlik sigortası ile ilgili kanunlar hazırlandı. Bunlara, gelir dağılımını daha da düzeltmek ve fırsat eşitliği sağlamak amaçlarıyla kademeli vergilendirme şeması ve parasız genel eğitim de eklendi.

Marksizm'den demokrasi yelpazesi içinde demokratik sola dönen işçi sendikalarının yanı sıra, bu reformların ilk savunucuları arasında, Robert Owen, Charles Marie Fourier, Louis de Rouvroy duc de Saint Simon gibi, K.Marx tarafından “revizyonist sosyalist (*revisionist socialists*)” ve “sandalye sosyalisti (*chair socialists*)” olarak aşağılanan dönemin sosyal görüşlü işadamları ve entellektüelleri de vardı. Ne var ki, zaman içinde gelişmeler, bu düşünürlerin K.Marx'tan daha gerçekçi olduklarını kanıtlamıştır (Hiç, 1978; Schumpeter, 1954 ve 1996).

Varılan sonuç, A.Smith'in “görünmez el”inin ya da “*laissez-faire (bırakınız yapsınlar)*” prensibinin işgücü ya da emek piyasası ve işçiler açısından tatmin edici bir şekilde çalışmadığıydı. Dolayısıyla, gerek işçi sendikaları gerekse hükümetler, kanunların kendilerine tanıdığı açıkça belirtilmiş haklar çerçevesinde emek piyasalarına müdahale etmek zorunda kaldılar. Bu gelişmelerin ışığında, sağ görüşlü politik partiler ortanın sağına kayarken, Marksizm'den sıyrılan sol kesim, demokrasi ve kapitalizm çerçevesinde, gelir dağılımında daha fazla düzelme ve günümüzde de daha çok fırsat eşitliği ve kişisel özgürlük talep etmeye başladılar. Sonuç olarak, kapitalizm ya da liberal ekonomik rejim, güç ve dayanıklılık kazanmış oldu.

2.2 Serbest Uluslararası Ticaret Tezine Bir İstisna Olarak Bebek-endüstri Argümanı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Geçici Korumacılık Fikri

Yukarıda tartışılan sorun kadar kritik olmasa da, kısa bir süre sonra ortaya çıkan ikinci önemli sorun, gelişmiş ülkelerde serbest uluslararası ticaret ve daha az gelişmiş ülkelerde ise geçici korumacılık tezleri ile alakalıydı. Başlıca Alman politik iktisatçılarından olan Friedrich List (1841, **Politik Ekonominin Ulusal Sistemi**), İngiltere'ye nazaran daha az sanayileşmiş olan Almanya'nın durumunda, uluslararası ticaretin serbest olmasının, Alman endüstrisinin gelişerek rekabet edebilir bir hale gelmesini engelleyeceğini belirtmiştir ve bu sebeple, Alman endüstrisi gelişip rekabetçi bir yapıya kavuşana kadar geçici bir süre olmak kaydıyla ticarete koruma uygulanması gerektiğini savunmuştur.

Bu argüman, Klasik Okula J.S.Mill tarafından “bebek-endüstri” terimiyle eklenmiştir. Esasen bu fikir, Almanya'nın yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisadi gelişmelerinin henüz başlangıç aşamasında olan daha az sanayileşmiş ülkeler için daha da büyük anlam ifade etmiştir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, bu prensibin, genelde az gelişmiş ülke hükümetlerinin içine düştüğü bir hata olarak kalıcı ve tam bir korumacılık için değil, geçici ve giderek azalan bir korumacılık için doğru olduğudur.

2.3 Tam Rekabet Şartlarının Fiilen Mevcut Olmaması ve Sektörel Düzeyde Müdahalesizlik Tezi için Çalışabilir Rekabet Fikrinin Kabul Edilmesi

Klasik Okuldaki üçüncü önemli sorun, A.Smith'in "görünmez el"inin fiilen çalışmasını sağlayacak "tam rekabetçi" piyasaların bulunduğunu varsaymalarıydı. Ancak, gerçek sanayi dünyasında, tam rekabet şartlarını oluşturacak ortamı sağlamak zordu. Ayrıca, K.Marx'ın, özel yatırımcıların kısa bir süre içinde tekellere döneceği gibi temel bir görüşü vardı. Buna mukabil, hükümetler uygulamada, Klasik iktisatçılar tarafından savunulduğu üzere, tekellerin, tröstlerin ve kartellerin kurulmasını engelleyici yasalar çıkardı. Teorik açıdan burada önemli olan nokta, bir sektörde bir ürün tipinin tüm sanayiciler tarafından homojen bir şekilde üretilmesi varsayımının hiçbir zaman gerçekleşmediğidir. Bu fiili gözlemlere dayanarak, bu durum, iktisat teorisinin ve uygulanacak liberal ekonomik rejim önerilerinin gerçeğe daha da yaklaşması konusunda Klasik Okulda bir diğer düzeltmeye yol açtı.

Bu yönde öncülük eden çabalar Joan Violet Robinson (1933, **Eksik Rekabet Ekonomisi**) ve Edward Hastings Chamberlin'den (1933, **Tekelci Rekabet Teorisi**) gelmiştir. Öte yandan, Marksist iktisatçılar, tekellerin doğmasının ve güçlenmesinin kaçınılmaz olduğu hususunda ısrar etmekte ve tekellerin rekabetin ve oligopolistik şirketlerin reklam harcamalarını bir sosyal israf olarak değerlendirmekteydiler. Sonuçta, Tibor Scitovsky (1951, **Refah ve Rekabet**), Nicholas Kaldor (1939, "**Ekonomide Refah Meselesi**", *Economic Journal*), John Maurice Clark (1940, "**Çalışabilir Rekabet Kavramına Doğru**", *American Economic Review*), William J. Fellner (1948, **Azlar Arasında Rekabet: Oligopol ve Benzeri Piyasa Yapıları**) gibi iktisatçıların çabaları sonucunda, bu konuda bir fikir birliğine varıldı. Varılan bu fikir birliği, rekabetçi oldukları sürece oligopolistik piyasaların yanı sıra, tekellerin özellikleri gösteren piyasaların da, devlet müdahalesine gerek olmadan sosyal refahı maksimuma çıkarabilecekleriydi. Gerçekten de, herhangi bir devlet müdahalesi, refahı geliştirmek yerine zarar verebilir.

2.4 1929 Büyük Dünya Buhranı, Eksik İstihdam Dengesi ile Çalışan Keynesgil Devrim ve İstikrarlı Büyümeye Ulaşmak için Makro-ekonomik Düzeyde Müdahale İhtiyacı

Karşılaşılan dördüncü büyük sorun, Klasik makro-ekonomik sistemin kendiliğinden otomatik olarak ulaşılan tam istihdam dengesi sonucuna aykırı bir durum olarak, depresyon evresine girildiği dönemde ciddi boyutta işsizlik yaratan konjonktür dalgalanmalarının varolmakta ısrar etmesidir. Klasik Okula göre - er ya da geç iktisadi büyümenin durmasına yol açan Malthus'çu nüfus artışı kuralına dayanan Ricardo'cu iktisadi gelişme modeli hariç olmak üzere - ekonomiler, tam istihdam dengesi üzerinde sınırsız olarak iktisadi büyümeye devam edeceklerdir. Sanayi dünyasında konjonktür dalgalanmalarının fiili olarak varlığı, mesela A.Marshall (1923, **Para, Kredi ve Ticaret**) ve benzer Klasik iktisatçılar tarafından, uygulanan para politikalarında yapılan yanlışlıklar ve bankaların açtığı kredilerin hacmindeki değişiklikler gibi sebeplerle yetersiz bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, K.Marx konjonktür dalgalanmalarını kapitalist sistemin kaçınılmaz bir niteliği olarak görmüş, ancak o da bilimsel olarak kabul edilebilir bir açıklama yapamamıştır (Hiç, 1979a ve 1994b). K.Marx'a göre, sonuçta bir buhran kaçınılmazdı. Gerçekten de, 1929 Büyük Dünya Buhranı (*Great Depression*), Klasik iktisat teorisinin konjonktür dalgalanmalarına henüz bilimsel bir açıklama bulamadığı bir dönemde ortaya çıktı. Artan işsizliğe çare olarak, Klasik iktisatçılar sadece işçi ücretlerinin azaltılmasını önerdiler, ancak bu öneri bu buhrana çare olamadı. Bütçe açıklarını azaltmak amacıyla, hem ABD hem de Avrupa'daki hükümetler vergi gelirlerindeki azalmaya paralel olarak hükümet harcamalarını kısıtlar; ayrıca ihracatlarını da azalttılar. Ancak, bütün bu yanlış politikalar yüzünden buhran derinleşti. Nihayet, Franklin Delano Roosevelt Demokrat partinin bir üyesi olarak ilk defa ABD başkanı olduğu 1933 yılından sonra, işçilerin ve çiftçilerin içine düştüğü bu kötü durumu düzeltmek amacıyla "Yeni Düzen (*New Deal*)"i yürürlüğe koydu. Bu politika aynı zamanda belli bir seviyeye kadar buhranın şiddetini de azalttı.

1929 Büyük Dünya Buhranı, Klasik Okula ve onun kendiliğinden otomatik olarak oluşan tam istihdam dengesi sonucuna olan güveni sarstı. Bu durum, Lawrence Robert Klein (1947) tarafından adlandırılan "Keynesgil Devrim"i ortaya çıkardı: 1936 yılında yayımlanan **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi** adlı kitabında John Maynard Keynes, Klasik makro-ekonomik sistemi bir kenara bırakarak, makro-ekonomik değişkenler arasında daha gerçekçi ve fiili olarak kanıtlanmış ilişkilere dayalı olan kendi sistemini geliştirdi. J.M.Keynes'in vardığı temel sonuç, ekonominin kendiliğinden otomatik olarak tam istihdam dengesine ulaşamayacağıydı. Bunun yerine, ekonomi eksik istihdam dengesine, yani istem-dışı bir işsizliğe meyilliydi. Dolayısıyla, tam istihdam ve istikrarlı iktisadi büyüme hedeflerinin sağlanabilmesi amacıyla hükümet ekonominin işleyişine para politikası ve/veya maliye politikası aracılığı ile makro-ekonomik düzeyde müdahale etmeliydi. Para arzını artırma yoluyla faiz oranlarını düşürmeyi ve böylece özel yatırımları arttırmayı hedefleyen para politikası, resesyona daha etkili olabilir, ancak depresyondan kurtulma konusunda etkili değildir. Öte yandan, vergileri düşürme yoluyla harcanabilir kişisel geliri arttırmayı ve böylece özel tüketim harcamalarını yükseltmeyi hedefleyen, ama özellikle hükümet harcamalarını doğrudan arttıran maliye politikası, depresyondan kurtulma hususunda daha etkili bir önlemdir (Hiç, 1994a; Paya, 1997; Ackley, 1961; Branson, 1989; Blaug, 1985; Froyen, 1990).

İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında, 1973 OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) Petrol Krizine gelene kadar, tüm Batılı ülkeler Keynesgil makro-ekonomik rejim uyguladı ve hem enflasyonu hem de resesyonu kontrol altında tutarak nispeten istikrarlı büyüme seviyelerinin tadını çıkardılar. Daha sonra varılan fikirbirliğine göre, vergilendirmenin konjonktür dalgalanmalarına ters yönde olacak şekilde esnek bir politika aracı olarak kullanılmasının, özellikle azaltılan vergileri sonradan arttırmanın, siyasi açıdan uygulama güçlüğü yarattığının farkına varıldı. Hükümet harcamalarının bile konjonktür dalgalanmalarına ters yönde olacak şekilde esnek bir politika aracı olarak kullanılması siyasi sorunlar yaratmıştı. Dolayısıyla, pek çok ülke hem enflasyonu hem de resesyonu denetlemede sadece para politikası ile yetindi ve para politikası, istediği zaman hükümetle iletişim kursa da, bağımsız hareket eden bir Merkez Bankası tarafından uygulanmaya başladı.

Keynesgil devrim, Klasik Okul ve devlet müdahalesine yer vermeyen liberal ekonomik rejim açısından ne ifade ediyordu? Şüphesiz ki, 1929 Büyük Dünya Buhranı ile Klasik makro-ekonomik sistemin yanlışlığı, çalışanların refahının kendiliğinden azami seviyeye çıkacağı savında olduğu gibi, fiili olarak kanıtlanmış oldu. Ancak, burada altını çizmek gereken nokta, hükümetlerin piyasalara müdahale etmesi gereğini vurgulayan Keynesgil reçete, esasen, makro-ekonomik düzeyle sınırlıdır. Yoksa, J.M.Keynes ekonominin tüm üretim sektörlerinde çalışabilir rekabet şartlarının hakim olduğunu varsaymış, bu durumda mikro-ekonomik ya da sektörel düzeyde hiçbir müdahaleye gerek görmemiştir. Çalışanlar için yürürlüğe konan refah tedbirleri meselesinde olduğu gibi, makro-ekonomik düzeyle sınırlı kalan Keynesgil müdahaleci politikalar da saf *laissez-faire* (*bırakınız yapsınlar*) görüşüne önemli istisnalar yaratmış; ancak, bu durum kapitalizm ya da liberal ekonomik rejimi, esasen, kurtarmakla sonuçlanmış ve onu resesyona ve depresyona olduğu kadar enflasyonlara karşı da dirençli hale getirmiştir.

3 Kapitalizmin Başlıca Doktriner Karşısı: Marksist Sosyalizm ve Çöküşü

Kapitalizme ya da Klasik Okula en ciddi doktriner eleştiri K.Marx'tan gelmiştir. Bunun nirengi taşları K.Marx'ın Friedrich Engels'le birlikte 1848'de yayınladığı **Komünist Manifesto** ve yine K.Marx'ın ilk cildi 1867'de, ikinci cildi 1885'te ve üçüncü cildi ölümünden sonra 1894'te yayınlanan **Sermaye** (*Das Kapital*) adlı eseridir. Bu tarihlere kadar, İngiltere, Almanya, Fransa gibi günümüzün gelişmiş ekonomileri olan ülkeler ciddi problemler yaşıyorlardı. Birtakım sosyal ilerlemelere rağmen, çalışanlar hala tatminkar bir refah seviyesine sahip olamamıştı; ekonomiler de konjonktür dalgalanmaları ve dolayısıyla ciddi oranlarda işsizlik dönemleri ile karşı karşıyaydı.

K.Marx tüm bu problemleri kapitalist sistemin içinden gelen kaçınılmaz bir zayıflık olarak görmekteydi. Devletin, ileri seviyede demokrasilerde bile, kapitalistlerin ya da “burjuvazi (*bourgeoisie*)”nin bir aracı olduğunu ve dolayısıyla, sadece onların ihtiyacına hizmet edip, çalışanların ise lehine davranmadığını iddia ediyordu; öte yandan, ona göre, din ise sadece çalışanları pasifleştirmeye aracılık etmekteydi. Burjuva sınıfı tekelleşmeye doğru giderek daha da zenginleşirken, K.Marx'ın “proleter (*proletariat*)” olarak adlandırdığı çalışan kesim ise gittikçe fakirleşiyordu. Konjonktür dalgalanmaları, kapitalist sistemin doğası gereği kendiliğinden ortaya çıkıyor ve zaman içinde daha da büyüyordu. Sonuçta, büyük bir konjonktür dalgalanmasında ciddi bir ekonomik inişe geçiş ya da buhran yaşandığı bir dönemde, “zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri olmayan” proleter sınıf isyan edecekti. Bu isyanın sonucu olarak, “sosyalizm” bir sistem olarak kurulacak; üretim araçları olan sermaye ve toprak çalışanlar adına devlet tarafından sahiplenilecek, üretim devlet eliyle yapılacak ve sonuçta ortaya çıkan sosyal refahtan herkes faydalanacaktı. K.Marx, bu “sosyalist devrim”in ilk olarak kapitalizmin olgun seviyede olduğu gelişmiş ülkelerde patlak vereceğini umuyordu. (Marksist modelin teknik bir değerlendirmesi ve yetersizlikleri için: Hiç, 1979a ve 1994b) “Komünizm (*Communism*)” sistemine giden yol olarak Marksist sosyalist devletin kurulmasıyla, özel sektörü oluşturan toprak sahipleri, özel üreticiler ve tüccarlar ile birlikte A.Smith ve Klasik Okul tarafından savunulan kapitalist rejim tarihe gömülecekti. K.Marx'ın görüşüne göre, üretimin devlet elinde toplanması, devlet yatırımları ve merkezi planlama sonucunda eski proleter sınıf bir “cennet (*heaven*)”e kavuşmuş olacaktı.

Oysa ki, zamanın gelişmiş olgun kapitalist ülkeleri yukarıda bahsedilen sosyal politikaları uygulamaya koyarak, demokratik sistem içinde, çalışanların refah seviyesini yükseltmeye başlamış olduklarından, K.Marx'ın bu ülkelerde gerçekleşmesini beklediği “proleter devrim” asla ortaya çıkmadı. Bu gecikme için Marksistler tarafından öne sürülen “bahane” ise, kolonileşme ve bunun olanak sağladığı ganimetlerdi.

Esasen, işçileri ve alt gelir guruplarını temsil eden ve **Komünist Manifesto** yazıldığı zaman başlangıçta Marksizm'i onaylayan işçi sendikaları ve siyasal partiler, bu görüşlerini, kapitalizm ve demokrasi lehine terk ederek, hem adı geçen sosyal gurupların refahını arttırması hem de herkese eşit fırsat tanınması amacıyla etkili sosyal önlemlerin uygulanmasına yönelmişlerdir. Savunulan bu sosyal önlemler; kademeli vergilendirme şeması, ücret yasaları ile işçi sendikaları, grev ve lokavtlar ile ilgili yasalar, sosyal güvenlik sistemi, sağlık, eğitim ve benzerleri ile ilgilidir. Bu değişimler, Rusya'da 1917 yılında başlayan Marksist-Leninist devrim esnasında ortaya çıkmıştır. Daha önceki yıllardaki tartışmalar sırasında, K.Marx tarafından “revizyonist” olarak aşağılanan Eduard Bernstein gibi sosyalistler ve yine K.Marx tarafından “sandalye sosyalisti” olarak aşağılanan Gustav Friedrich von Schmoller, Adolph Heinrich Gotthilf Wagner gibi önde gelen düşünürler, işçi sendikalarının felsefesini

Marksizm'den uzaklaştırarak, reformizme yönlendirmekte anahtar rol oynamışlardır. İngiltere'de, aralarında Beatrice Potter Webb, Herbert George Wells, George Bernard Shaw gibi düşünürlerin de yer aldığı “Fabian sosyalistler (*Fabian socialists*)”, sosyalizmi onaylamış ancak proleter devrim fikrini reddetmişlerdir.

Bugün yukarıda sayılan bu sosyal prensipler, hemen hepsi ilk baştaki Marksist sosyalist duruşlarından demokratik sola ve yakın zamanda da merkez sola kaymış olan, Fransız Sosyalist Parti, Alman Sosyal Demokrat Parti, İngiliz İşçi Partisi ve benzerlerinin de içinde yer aldığı “Sosyalist Enternasyonal (*Socialist International*)” tarafından genel olarak kabul edilmiştir. Almanya, Fransa ve İngiltere'deki işçi sendikaları, “Sosyalist Enternasyonal” şemsiyesi altında birleşerek, Marksist sosyalizmi reddedip, bunun yerine kapitalizm, demokrasi ve reformizmi savunduklarından dolayı, genelde oy verenlerin çok küçük bir yüzdesini temsil eden Avrupa'daki komünist partiler, uluslararası boyutta “Komünist Enternasyonal (*Communist International*)” demek olan “Komintern (*Comintern*)” organizasyonu altında buluşmaktadırlar. Aynı şekilde, üyesi olan ülkeler içinde yer alan hem merkez sol ve merkez sağ, hem de komünistler ve radikal sağ olmak üzere tüm siyasal partileri kapsayan Avrupa Birliği (*European Union*) de, Maastricht Anlaşması uyarınca, üyesi olan ve tam üyeliğe aday olan tüm ülkelerde demokrasi olmasının ve “çalışabilir” piyasa ekonomisi uygulanmasının gerekliliğini kabul etmiştir.

Öte yandan, Marksist sosyalist ya da komünist devrim, daha az gelişmiş ve daha az sanayileşmiş bir ülke olan Rusya'da, Vladimir Lenin önderliğinde, Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) bitmesinden önce ülkede ciddi iktisadi ve sosyal problemlerin olduğu bir zaman olan 1917 yılında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bir diğer komünist devrim olan “Büyük Proleter Kültür Devrimi (*Great Proletarian Cultural Revolution*)”, 1988-1976 yılları arasında Mao Zedong liderliğinde Çin'de ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben, SSCB (*USSR: Soviet Union*) egemenliğine bırakılan Doğu Avrupa (*Eastern Europe*) ve Balkanlar'daki ülkeler de komünizme dönmüşlerdir. Ancak, SSCB'nin zamanın diğer az gelişmiş ülkelerini de komünizme dönüştürme çabası çoğunlukla boşa çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı (1939-1945) takip eden yıllarda, komünist ülkelerin sayısı en zirve noktada, iki büyük ülke olan Rusya ve Çin de dahil olmak üzere, otuz altıya çıkmıştır.

Ancak, Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Ekim 1990 tarihinde Almanya'nın birleşmesinden sonra, Aralık 1991 tarihinde da SSCB yıkıldı. Bu yıkılış, Sovyet iktisadi ve siyasal rejimindeki çöküşün; kapitalist dünyadaki basın ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucu olarak, Rus halkının, içinde yaşadıkları koşullara karşı Batı ülkelerindeki gelişmelerden haberdar olmasının ve de gelişmesine izin verilmeyen uydu devletlerin, Sovyet Rusya için taşınması çok güç bir yük haline gelmesi gerçeğinin bir sonucudur. Bu çöküşten sonra, ortaya çıkan yeni bağımsız Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin hemen hemen tamamı piyasa ekonomisini, Batı ile ilişki içinde olmayı ve AB üyeliğini seçmişlerdir.

Günümüzde, Marksist sosyalist ülkelerin sayısı beşe inmiş olup, bunlardan dördü Kuzey Kore, Vietnam, Küba ve Laos gibi nispeten küçük ülkelerdir ve hepsinde komünizmin köklenmiş olması için özel siyasi koşullar vardır. Beşinci ülke olan Çin'de, halen diktatörlük uygulandığı halde, ekonomik rejim komünizmden çok uzaklaşmıştır (Brown, 2009). Vietnam sınırlı seviyede de olsa kapitalizme yönelmiştir, Fidel Castro'nun ölümünden sonra Küba'nın da bu duruma gelmesi beklenmektedir.

4 Az Gelişmiş Ülkeler: 1970'lerde ve 1980'lerde Kapalı Ekonomi Modelinden Uzaklaşp Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisine Yönelme

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk yıllarda, SSCB, “merkezi planlama (*central planning*)” ile hızlı bir iktisadi gelişme ve sanayileşme gösteriyor gibi duruyordu. Uluslararası siyaset alanında, SSCB, gelişmiş Batı ülkelerinden ziyade, az gelişmiş ülkelerde sosyalizmi kurmaya meyilliydi. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin egemenliğine bırakılan ülkelerin etrafında mecazi bir “Demir Perde (*Iron Wall*)” oluşturdu. Ancak, Yugoslavya ve Mısır'ın başını çektiği zamanın pek çok az gelişmiş ülkesi, Batı Dünyası ve SSCB arasında, ama bu her iki dünyadan da bağımsız olarak, bir Üçüncü Dünya olarak yer almayı tercih ettiler. Batı Dünyası ile birlikte olmayı tercih eden birtakım ülkeler, çok-partili demokratik sisteme geçerek, özel sektörü ve DPI akışını destekleyen bir ekonomik rejimi kabul ettiler. IMF ve WB'den ekonomik yardım alabildiler ve NATO'nun askeri koruması altına alındılar. (Türkiye'nin özel durumu için: Hiç, 2008) Bunlara rağmen, bu ülkelerin tümü, geri kalmış iktisadi koşullar içindeydiler ve SSCB'deki merkezi planlamanın başarı elde edeceğine olan genel kanıdan dolayı endişelidiler. Dolayısıyla, liberal ekonomi ya da kapitalizmin prensiplerini (özel sektöre öncelik vermek olarak yorumlanan) benimsemiş olsalar dahi, fiilen, “ithal-ikameye (*import-substitution*)” dayalı bir sanayileşme, sabit kur rejimi, uluslararası ticarete nicel ithalat kısıtlamalarını ve çoklu ve yüksek oranda gümrük vergilerini de içeren yoğun bir korumacılık, çoklu ihracat teşvikleri, yüksek oranlarda devlet yatırımları (alt-yapı ve üst-yapı yatırımları), ve özel yatırımların yönlendirilmesi ve fiyatlar, vb. dahil tüm iktisadi kararlarda yoğun devlet müdahalesi şartlarını içeren “kapalı ekonomi (*closed economy*)” modelini uygulamışlardır. “Karma ekonomik rejim” ya da “étatisme (devletçilik)” olarak da adlandırılabilir ve kesinlikle Marksist sosyalizm olmayan olan bu rejim, şüphesiz ki, A. Smith ve Klasik Okul tarafından savunulan liberal ekonomik rejimden ya da bunun modern versiyonu veya gelişmiş şekli olan “piyasa ekonomisi”den çok

uzaktır. Bu rejim, İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Dünyası ile birlikte olmayı tercih eden pek çok Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkelerinde ve özellikle Türkiye ve Hindistan'da uygulanmıştır.

Zamanın iktisadi gelişme teorisi de, az gelişmiş ülkelerde geçici bir süre için makro-ekonomik düzeyde devlet müdahalesi ve uluslararası ticarete korumacılık olması gerektiğini savunmaktaydı. İktisadi gelişme teorisinin 1940'lar ve 1960'lardaki Arthur Lewis, Karl Gunnar Myrdal, Ragnar Nurkse gibi başlıca birçok öncüleri, haklı olarak, zamanın az gelişmiş ülkelerindeki ciddi piyasa aksaklıklarına, bunun yanı sıra dışsal ekonomilerin varlığına ve ayrıca da girişimcilerin azlığına dikkat çekmişler; bu sebeple tüm bu düşünürler az gelişmiş ülkelerde devlet müdahalesini ve korumacılığı tavsiye etmişlerdir (Hiç, 1994b ve 2001). Gerçekten de, pek çok gözlemci ve iktisatçı tarafından, az gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin bir yandan ciddi piyasa aksaklıkları ve iktisadi geri kalmışlıkla uğraşırken, diğer yandan SSCB'nin devlet mülkiyeti ve merkezi planlama sayesinde hızlı bir iktisadi gelişme gösterdiği çıkarımı yapılarak; devlet yatırımları, devlet müdahalesi ve korumacılığa geniş yer verilmekle, beraber özel girişimin esas olduğu "karma ekonomik rejim" in uygulanmasının en mantıklı çözüm olduğu kabul edilmiştir (Hiç, 1982). Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, zaman içinde piyasa aksaklıkları azalarak ciddiyetini kaybetmeye, öte yandan girişimciler, özel tasarruflar ve özel yatırımlar artmaya başlayınca, genel olarak az gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin, ekonomi içindeki rollerini zaman içinde azaltma yoluna gitmek yerine, aşırı ve mutlak bir müdahalecilik ve korumacılık içine girerek, ekonomi yönetiminde ciddi bir başarısızlık göstermeleri hususunda ortada pek çok delil olduğudur (Hiç, 2001; Toye, 1993).

Öte yandan, Güney Kore (1945 yılında kuruldu), Tayvan (1949 yılında kuruldu), Singapur ve Şangay, İkinci Dünya Savaşından sonra, her ne kadar müdahalecilik ve korumacılığa yer verseler dahi, ihracata dayalı iktisadi büyüme stratejisini ve DPI akışı teşvikini içeren bir "açık ekonomi (*open economy*)" modelini uygulayan birkaç istisnai ülkeydi (Hiç, 2001; Toye, 1993). Bunlardan Singapur ve Şangay, şehir-devlet olup ve bölgelerinin finans ve ticaret merkezleridir; Güney Kore ve Tayvan ise, ABD'nin, bu ülkelerdeki ucuz yerel iş gücünü kullanıp ürettiği ucuz ürünleri tekrar ABD'ye geri ithal etmesiyle oluşan müsrif Amerikan özel sermayesinden faydalanmaktaydı. Yoksa, o zamanlar, DPI akışları diğer az gelişmiş ülkelere yetecek bir hacimde değildi.

Ne var ki, 1970'lerde, kapalı ekonomi modelinin, sık sık oluşan ödemeler dengesi açıklarının yanı sıra, gelir dağılımını olumsuz etkileyen sürekli ve çok yüksek enflasyon oranları yüzünden iktisadi büyüme hızında yavaşlamaya yol açtığı ortaya çıktı. Dolayısıyla, 1970'ler boyunca ve 1980'lerin başında, az gelişmiş ülkeler, sadece IMF ve WB'nin teşvikiyle değil, aynı zamanda kendi kasıtlı tercihleriyle de piyasa ekonomisi doğrultusunda "dışa açılma (*outward-orientation*)" ve açık ekonomi modeline yöneldiler (Hiç, 2001; Toye, 1993). Bu tarihlere gelindiğinde artık, SSCB'de uygulanan merkezi planlama altında meydana gelen hızlı sanayileşme ve iktisadi büyümenin de şişirilmiş bir değerlendirme ve tahmin olduğu anlaşıldı. Dışa açılmanın ve piyasa ekonomisine yönelmenin gerekliliği, az gelişmiş ülkelerdeki gelişme iktisadi ile ilgilenen Hollis B. Chenery (1979 ve 1983), Joan Violet Robinson ve Moshe Syrquin (1986), Béla Balassa (1989 ve 1982), Anne Osborn Krueger (1983), Jagdish N. Bhagwati (1978 ve 1988), David Little (1982) gibi ileri gelen iktisatçılar tarafından da akılcı bulundu ve teşvik edildi.

Dışa açılmaya doğru bu yönelme, esnek kur ya da piyasa kuru uygulamayı, ithalatta nicel kısıtlamaların ve gümrük vergilerinin ciddi miktarda azaltılmasını, ihracat teşviklerinin azaltılmasını, devletin ve belediyelerin sahip oldukları kurumlar için uygun bir özelleştirme programı oluşturmayı, özel sektör ve DPI akışlarını teşvik etmeyi, devlet eliyle üretimde ve kamu yatırımlarında kısıntıya gitmeyi ve fiyatlar ve diğer iktisadi kararlar üzerindeki devlet müdahalelerini kaldırıp kararları piyasa güçlerine bırakmayı gerektiriyordu (Hiç, 1992 ve 1982). Böylece az gelişmiş ülkeler, bu düzeltmeler ve ilerlemeler sonucunda, günümüzde piyasa ekonomisi olarak adlandırılan A.Smith ve Klasik Okulun temel görüşlerine yaklaştılar.

Yukarıda da belirtildiği gibi, kısa bir süre sonra, Rusya ve Çin'de olduğu gibi, halkın refah seviyesini arttırmaktan çok uzak kalan Marksist sosyalizm, merkezi planlama ve sosyal devlet diktatörlüğünün, kaynakların kullanımında, tüketici olan halkın refahını yükseltmek yerine, askeri birikimleri arttırmaya öncelik vererek, otoriter ve katı bir "polis devletine (*rigid police state*)" dönüştüğü ortaya çıkmaya başladı; ayrıca bu Marksist sosyalist ülkeler, Batı Dünyası ile karşılaştırıldığında, teknoloji ve iktisadi büyümede de geri kalmışlardı. Zaman içinde gelişen basın araçları vasıtasıyla, bu ülkelerde yaşayan halk, ABD ve Batılı ülkelerdeki işçi ve çiftçilerin, komünist devletlerin propogandalarının aksine, daha yüksek bir refah seviyesinden yararlandıklarının farkına vardı. Sonuçta bütün bunlar, 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasına yol açtı; dolayısıyla özgür kalan pek çok Doğu Avrupa ve Balkan ülkesi Batı modelini, demokrasiyi ve piyasa ekonomisini seçti. Bunlardan çoğu AB'ne tam üye ya da tam üyelik adayı olarak kabul edildi. Komünist sistemde reform (*Glasnost*) yapamayan Rusya ise, her iki alanda da ciddi eksikleri olsa dahi, demokrasiye ve kapitalist sisteme yöneldi. Öte yandan Çin, Deng Xiaoping ile 1980'lerin ortalarından beri bir pragmatik yaklaşım izlemekte olup, yakın zamanda ise özel sektörü ve DPI akışını teşvik ederek kesinlikle bir karma ekonomik rejime geçmiştir.

Burada altı çizilmesi gereken sonuç, ilk olarak A.Smith ve Klasik Okul tarafından ortaya atılan liberal ekonomik rejim ya da kapitalizm, tarih boyunca dayanıklı ve esnek olduğunu kanıtlamıştır; şöyle ki, zaman içinde gerekliliği görülen düzeltmelere ve piyasa ekonomisi olarak gelişip adlandırılmasına rağmen geçerliliğini sürdürmüş ve dünyada yayılmaya devam etmiştir. Buna karşın, doktriner karşıt bir ekonomik rejim olan Marksist sosyalizm ve merkezi planlama ise çökmüştür. Yukarıda da bahsedildiği gibi, günümüzdeki istisnalar, komünist

olarak kalan Kuzey Kore, Vietnam, Küba ve Laos'un içinde olduğu birkaç ufak devlet ile Venezuela, Arjantin, Bolivya gibi yakın zamanda Amerikan karşıtlığı ve yarı-diktatörlükle beraber katı bir étatisme (devletçilik) ve solculuğa geri dönen birkaç Latin Amerika ülkesidir.

5 Günümüzde Devletlerin Makro-ekonomik Düzeyde Müdahale Etmesi yahut Etmemesi Sorusu

A.Smith ve Klasik Okulun kendiliğinden otomatik olarak oluşan tam istihdam dengesi sonucunu fiilen geçerli hale getirmek adına yapılan ilk girişim, makro-ekonomik değişkenler arasında Keynesgil ilişkileri kullanarak, ama bu defa, Keynesgil “tasarruf-yatırım tutarsızlığı”nın varlığına rağmen, ekonomiyi uzun vadede tam istihdam dengesine getirecek olan “Pigou” ya da “refah etkisi” değişkenini özel tasarruf denklemine eklemek şeklinde olmuştur. Bu refah etkisi, ilk olarak Arthur Cecil Pigou (1941, *İşsizlik Teorisi*, 2.ed.) tarafından arz edilmiş, daha sonra Don Patinkin (1965, “**Para, Faiz ve Fiyatlar**”, *American Economic Review*) tarafından kabul edilip geliştirilmiştir ve ilk olarak Sir John Richard Hicks (1937, “**Mr. Keynes ve Klasikler: Bir Yorum Önerisi**”, *Econometrica*) tarafından kullanılmıştır. Bu yeni ortaya çıkan ve 1960'lara kadar akademik çevrelerde itibar gören tartışılan makro-ekonomik sisteme “Yeni Klasik Sentez (*New Classical Synthesis*)” adı verilmiştir. Ancak, daha sonra yapılan istatistiksel araştırmalar göstermiştir ki, “Pigou etkisi” yok değilse de önemsenmeye değmeyecek kadar azdır. Herşeye rağmen, özellikle ABD ve bunun yanı sıra İngiltere'de, güçlü bir iktisadi ve siyasi muhafazakarlık akımı varlığını sürdürmüştür. OPEC tarafından 1970'li yılların başında arttırılan petrol fiyatlarının yol açtığı “stagflasyon” (stagnasyon artı enflasyon) sonrasında, makro-ekonomik düzeyde devlet müdahalesi gereğine dayanan Keynesgil makro-ekonomik sisteme karşı yapılan eleştiriler, akademik olduğu kadar siyasi çevrelerde de - haksız yere - doruğa çıkmıştır.

Böylece, 1970'lerde, hem daha önce Milton Friedman (ve takipçileri olan Karl Brunner, Allan H. Meltzer, Thomas Mayer) tarafından ortaya atılan “Parasalcılık (*Monetarism*)” özellikle İngiltere'de, hem de “Yeni Klasik Okul (*New Classical School*)” (takipçilerinin en önemlileri olan Robert Joseph Barro, John Benjamin Long, Charles Irwing Plosser, Robert Emerson Lucas Jr., Thomas John Sargent) özellikle ABD'de popülarite kazanmıştır. Bu her iki makro-ekonomik okul da, A.Smith'i temel alan Klasik Okul gibi, ekonominin kendiliğinden otomatik olarak tam istihdam dengesine ulaşacağı sonucunu verirler; dolayısıyla da hem mikro-ekonomik hem de makro-ekonomik düzeyde devletin müdahalesine yer vermemişlerdir; bu ise Keynesgil makro-ekonomik sisteme aksi bir tavsiyedir. Parasalcı Okul, fiyatlardaki bir düşmeyi engellemek amacıyla devletin para arzını ancak artan gelirle birlikte sabit bir oranda arttırması gerektiğini söylemiştir; Yeni Klasik Okul ise devlet tarafından ekonomiye asla müdahale edilmemesini savunmuştur. Öte yandan, “Arz Yanlı İktisat (*Supply-side economics*)” görüşünün takipçileri (Arthur Betz Laffer, Robert Alexander Mundell), vergi oranlarındaki bir azaltmanın, uzun vadede, ürün ve hizmet hacimlerini arttıracığı, bunun da toplam vergi gelirlerini ve genel olarak devlet gelirlerini arttırarak, dolayısıyla iktisadi büyümeye ivme kazandıracağı çıkarımında bulunmuşlardır. Bunun aksine, Keynesgil makro-ekonomik sisteme göre, vergi oranlarındaki bir azaltma, arzu değil talebi arttırmak için kullanılmalı; dolayısıyla vergi indirimi, ellerine geçen ek geliri yatırım olarak değil, tüketim olarak değerlendirecek olan halkın düşük gelir guruplarına uygulanmalıydı. ABD'de, Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde (1980-1989), Yeni Klasik ve Parasalcı görüşlerle birlikte Arz Yanlı İktisat prensipleri uygulanmıştır; ancak, işsizlik, “doğal işsizlik oranı (*natural rate of unemployment: %4*)” seviyesine düşeceği yerde, giderek artmaya devam etmiştir. İngiltere'de de, Margaret Thatcher'in başkanlığı döneminde (1979-1990) liberal ve parasalcı politikalar uygulanmış, ancak burada da benzer olumsuz sonuçlar gözlemlenmiştir.

Zamanla, 1980'lerden başlayarak, devletlerin makro-ekonomik düzeyde müdahale etmeme prensibinin uygulamada başarısız olduğunun anlaşılması ile birlikte, Keynesgil makro-ekonomik sistem tekrar akademik çevrelerde geniş çapta kabul görmeye başlamıştır. Ancak, Keynesgil görüşün iki yeni versiyonu ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, “Yeni Keynesgil Okul (*New Keynesian School*)” olarak adlandırılarak ABD'de ortaya çıkmış; makro-ekonomik analize önce mikro-ekonomik düzeyde başlayarak, daha sonra, en azından kısa vadede, makro-ekonomik düzeyde Keynesgil eksik istihdam seviyesinde kalma sonucu, yine Keynesgil makro-ekonomik politika reçetelerine başvurmayı tavsiye etmiştir. Yeni Keynesgil iktisatçılar, Yeni Klasik Sentezin uzun vadede başarılı olacağına, ancak bu sürecin, kendiliğinden otomatik olarak oluşacak tam istihdam dengesini bekleyen halk için çok uzun ve bıkınlık verici olacağına inanmaktaydılar. Yeni Keynesgil iktisatçıların en önde gelenleri arasında Alan Stuart Blinder, John Brian Taylor, Stanley Fischer ve Robert James Gordon yer almaktadır. İkinci versiyon, “Post Keynesgil Okul (*Post Keynesian School*)” olarak adlandırılarak ve İngiltere'de ortaya çıkmış; Yeni Klasik Sentezi reddederek, Yeni Keynesgil Okuldan ziyade, orijinal Keynesgil varsayımlara daha yakın bir yer almıştır. Post Keynesgil iktisatçıların öncüleri içinde en önemlileri arasında Roy Forbes Harrod, Joan Violet Robinson, Richard Ferdinand Kahn, Nicholas Kaldor, Michal Kalecki, George Lennox Sharman Shackle ve bunlara daha sonra katılarak Yeni Klasik Sentezi çürüten John Richard Hicks yer almaktadır. Post Keynesgil iktisatçılara sonradan katılanlar içinde en önemlileri arasındaysa Malcolm Charles Sawyer, Victoria Chick, Hyman Philip Minsky, Philip Arestis ve Paul Davidson yer almaktadır. (Güncel makro-ekonomik okulların bir özeti için: Blinder, 1998; detayları için: Hiç-Birol, 2001)

Sonuç olarak, görüldüğü gibi, günümüzde, mikro-ekonomik düzeyde, hem işçiler hem de çiftçiler lehine uygulanan refah seviyesini yükseltici önlemler hariç olmak üzere, rekabetçi piyasaların varolmaları sayesinde, devletlerin müdahale etmemesi prensibini benimseyen A.Smith ve orijinal Klasik Okula dayanan liberal ekonomik rejim ya da kapitalizm ya da bugünkü terimiyle piyasa ekonomisi uygulanmaktadır. Bununla beraber, makro-ekonomik düzeyde ise, tam istihdama ulaşmak, istikrarlı bir iktisadi büyüme sağlamak, enflasyonları olduğu kadar resesyonları ve depresyonları önlemek amacıyla, devlet müdahalesi gereği prensibini benimseyen Keynesgil sistem ve onun politika reçetelerini uygulamak daha gerçekçidir. Esasen, bu makro-ekonomik politika reçetelerini uygulamak, ekonomik rejimin dayanıklılığına da büyük çapta katkıda bulunmuştur; buna karşın, devletin müdahale etmediği durumlarda, makro-ekonomide tam istihdam dengesinin kendiliğinden otomatik olarak oluşması mümkün olmamıştır.

Kaynakça

- ACAR, Sadık M. (2007), 3.ed., Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir.
- ACKLEY, Gardner H. (1961), 2.ed., Makro-ekonomik Teori (Macroeconomic Theory), Macmillan, New York.
- BALASSA, Béla (1989), “Dışa Açılma (Outward Orientation)”, in ed. Hollis B. CHENERY ve Thirukodikaval Nilakanta.
- SRINIVASAN, Gelişme Ekonomisinin El Kitabı (Handbook of Development Economics), Cilt.2, North Holland, Amsterdam.
- _____ (1982), Yarı-sanayileşmiş Ekonomilerde Gelişme Stratejileri (Development Strategies in Semi-Industrial Economies), Johns Hopkins Üniversitesi Yayınları, Baltimore.
- BAUMOL, William Jack ve TURVEY, R. (1970), 3.ed., ve (1951), 1.ed., Ekonomik Dinamikler (Economic Dynamics), Macmillan, New York.
- BHAGWATI, Jagdish N. (2004), Küreselleşmeyi Savunurken (In Defense of Globalization), Oxford Üniversitesi Yayınları, Straus ve Giroux, New York.
- _____ (1988), “İhracatı Destekleyen Ticaret Stratejisi: Sorunlar ve Bulgular (Export Promoting Trade Strategy: Issues and Evidence)”, World Bank Research Observer, No.3, Washington, D.C..
- _____ (1978), Kur Denetimli Rejimlerinin Anatomisi ve Sonuçları (Anatomy and Consequences of Exchange Control Regimes), National Bureau of Economic Research (NBER), New York.
- BİROL, F. Özlen HİÇ (2001), Çağdaş Makro-ekonomik Okullar (Contemporary Macroeconomic Schools), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- BLAUG, Mark (1985), 4.ed., Ekonomik Teoride Geçmişe Bakış (Economic Theory in Retrospect), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge.
- BLINDER, Alan Stuart (1998), “Keynesgil Ekonominin Düşüşü ve Yükselişi (The Fall and Rise of Keynesian Economics)”, Journal of Political Economy, Aralık.
- BRANSON, William (1989), 3.ed., Makro-ekonomik Teori ve Politika (Macroeconomic Theory and Policy), Harper and Row, New York.
- BROWN, Archie Haworth (2009), Komünizmin Yükselişi ve Düşüşü (The Rise and Fall of Communism) (an imprint of Harper Collins Pub.), New York.
- CHEN, Shaohua ve RAVALLION, Martin (2004), “1980'lerin Başından Beri Dünyanın En Fakirleri Nasıl Geçinmektedirler? (How have the World's Poorest Fared since the Early 1980s?)”, World Bank Development Indicators, Washington, D.C..
- CHENERY, Hollis B., ROBINSON, Joan Violet ve SYRQUIN, Moshe (1986), Emdüstrileşme ve Büyüme: Mukayeseli Bir Çalışma (Industrialization and Growth: A Comparative Study), Oxford University Press, New York.
- DERİN, Haldun (1948), Milletlerin Zenginliği (Adam Smith'in “Wealth of Nations” kitabının tercümesi), Milli Eğitim Bakanlığı (Ministry of Education), İstanbul.
- FRIEDMAN, Thomas Lauren (2006), Dünya Düzdür (The World is Flat), Farrar, Straus ve Giroux, New York.
- FROYEN, Richard T. (2009), 9.ed., ve (1990), 3.ed., Makro-ekonomik Teoriler ve Politikalar (Macroeconomics: Theories and Policies), Prentice Hall, New Jersey.
- FUKUYAMA, Yoshihiro Francis (1992), Tarihin Sonu ve Son Adam (The End of History and the Last Man), Penguin, Free Press, New York.

- GENCER, E. Ayşen HİÇ (2002), Çağdaş Büyüme Modellerinin Değerlendirmesi ve Türkiye'ye Uygulaması (An Evaluation of Contemporary Growth Models and their Application to Turkey), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- GENCER, E. Ayşen HİÇ ve HİÇ, Mükerrerem, "Adam Smith, the Classical School, Subsequent Developments and the Present Global Economic Crisis". Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady ve Ümit Çetin, editörler, Politik İktisat ve Adam Smith adlı kitapta bölüm, 439-458 pp., Yön Yayınları, 2009.
- HİÇ, Mükerrerem (2009), Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye (Global Economic Crisis and Turkey), Beykent University, İstanbul.
- _____ (2008), Türkiye'nin 1923-2007 arası Ekonomi ve Politikaları üzerine Bir Araştırma (A Survey of Turkey's Economy and Politics, 1923-2007), Create-Space, amazon.com, USA.
- _____ (2001), "Elli'li Yıllardan Günümüze Kalkınma Ekonomisi" (Development Economics from the 1950's till Present), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası (İstanbul University, Economics Faculty Review), Vol.51, No.2, İstanbul.
- _____ (1994a), Para Teorisi ve Politikası (Monetary Theory and Policy), Sermet Matbaası, İstanbul.
- _____ (1994b), Büyüme ve Gelişme Ekonomisi (Growth and Development Theory), Sermet Matbaası, İstanbul.
- _____ (1992), "Piyasa Ekonomisi, Felsefesi, Temel Kuralları ve Uygulaması" (Market Economy, its Philosophy, Basic Principles and Implementation), 3. İzmir İktisat Kongresi (3. İzmir Economics Congress), Devlet Planlama Teşkilatı (State Planning Organisation), Haziran 4-7 (June 4-7), İstanbul.
- _____ (1982), "Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi: Gelişmekte Olan Ülkeler ve Doğu Avrupa için Vaka Çalışması Olarak Türkiye (Market Economy and Democracy: Turkey as a Case Study for Developing Countries and Eastern Europe)", Orient, Deutsches Orient-Institut, Hamburg, Temmuz.
- _____ (1979a), Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye (Capitalism, Socialism, Mixed Economy and Turkey), Sermet Matbaası, İstanbul.
- _____ (1979b), Türkiye ve Diğer Ülkelerdeki Karma Ekonomi Deneyimleri (Turkey's and Other Countries' Experience with the Mixed Economy) (uluslararası konferans tutanakları), İ.Ü. İktisat Fakültesi (İstanbul University, Economics Faculty), İstanbul.
- KENNEDY, Paul (1993), 21. Yüzyıla Hazırlanmak (Preparing for the 21th Century), Random House, New York.
- KLEIN, Lawrence Robert (1947), 2.ed., Keynesgil Devrim (The Keynesian Revolution), Macmillan, New York.
- KRUEGER, Anne Osborn (1983), Gelişmekte Olan Ülkelerde Ticaret ve İstihdam (Trade and Employment in Developing Countries), Vol.3, University of Chicago, Chicago.
- KRUGMAN, Paul Robin (2009), "Obama Haksız: Paul Krugman'ın Sadık Muhalefeti (Obama is Wrong: The Loyal Opposition of Paul Krugman)", newsweek.com, USA.
- LITTLE, Ian Malcolm David (1982), Ekonomik Gelişme: Teori, Politika ve Uluslararası İlişkiler (Economic Development: Theory, Policy and International Relations), Basic Books, New York.
- PAYA, Merih (1997), Makro İktisat (Macroeconomics), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ROLL, Eric (1992), Bir Ekonomik Düşünce Tarihi (A History of Economic Thought), Faber ve Faber, London.
- RODRIK, Dani (1999), Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Açıklığın Çalışmasını Sağlamak (The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work), Overseas Development Council, Washington D.C., Policy Essay No. 24, John Hopkins University Press, Baltimore.
- SALA-I MARTIN, Xavier (2002), Gelirin Dünyadaki Dağılımı (The World Distribution of Income), NBER Working Paper, No. W 8904, April, New York.
- SCHUMPETER, Joseph Alois (1996), sonuncu ed., ve (1954), 1.ed., Ekonomik Analiz Tarihi (History of Economic Analysis), Oxford University Press, London.
- STIGLITZ, Joseph Eugene (2003), Küreselleşme ve Yarattığı Hoşnutsuzluklar (Globalization and its Discontents), W.W. Wornton Co., New York.
- TOYE, John (1993), Gelişmenin İkilemleri (Dilemmas of Development), Oxford, UK and Blackwell, Cambridge USA.
- Birleşmiş Milletler 2006 İstatistik Verileri (UN Statistics Division 2006), National Accounts Database, internet üzerinden.